

PLACEBO VOOR HET EGO

“DE KANS OP EEN NOBELPRIJS IS NU DEFINITIEF VOORBIJ”, ZO FELICITEERDE MIJN BAAS ME OP MIJN VEERTIGSTE VERJAARDAG. “DANKUWEL”, ZEI IK BELEEFD. HET LEEK ME NIET ZO SNUGGER OM TE ZEGGEN DAT IK NOG NOOIT AAN EEN NOBELPRIJS HAD GEDACHT. HAD IK DIE AMBITIE MOETEN HEBBEN OM HET IN DE WETENSCHAP TE MAKEN? WAS HET NU ALLEMAAL TE LAAT? EEN VRIEND HAD KORT DAARVOOR OOK AL VERTELD DAT HIJ OP ZIJN ZEVENTIENDE, NA HET LEZEN VAN *THE DOUBLE HELIX* (1968) VAN NOBELPRIJSWINNAAR JAMES WATSON, BESLOTEN HAD DAT HIJ HETZELFDE WILDE BEREIKEN. DIE VRIEND DEED HET BETER IN DE WERELD DAN IK. HAD IK DE LAT TE LAAG GELEGD? IK BESLOOT HET BOEKJE, DAT SINDS JAAR EN DAG ONGELEZEN IN DE KAST STOND, EENS DOOR TE NEMEN.

door **Marli Huijer**

Al vanaf de eerste bladzijdes ademde de ambitie me tegemoet. Watson en medewinnaar Francis Crick blijken in een verwoede strijd te zijn verwikkeld met hun tegenspelers om als eerste de structuur van DNA te ontdekken. Eigen successen en het falen van anderen worden uitbundig gevierd. Groot succes vraagt om grote ambitie, zoveel is wel duidelijk. In een later boek, getiteld *A Passion for DNA* (2000), legt Watson uit hoe dat moet. Om succes te hebben, zo schrijft hij, is meer nodig dan geluk. Slim zijn is ook niet genoeg. Je moet intelligentie weten te combineren met de wil om conventies die jouw weg vooruit blokkeren terzijde te schuiven. Leer van winnaars, neem risico's, zorg dat je iemand hebt om op terug te vallen als je faalt, en doe alleen dingen die je leuk en interessant vindt. En tenslotte: als je er niet tegen kunt onder echt gelijken te verkeren, maak dan dat je wegkomt uit de wetenschap.

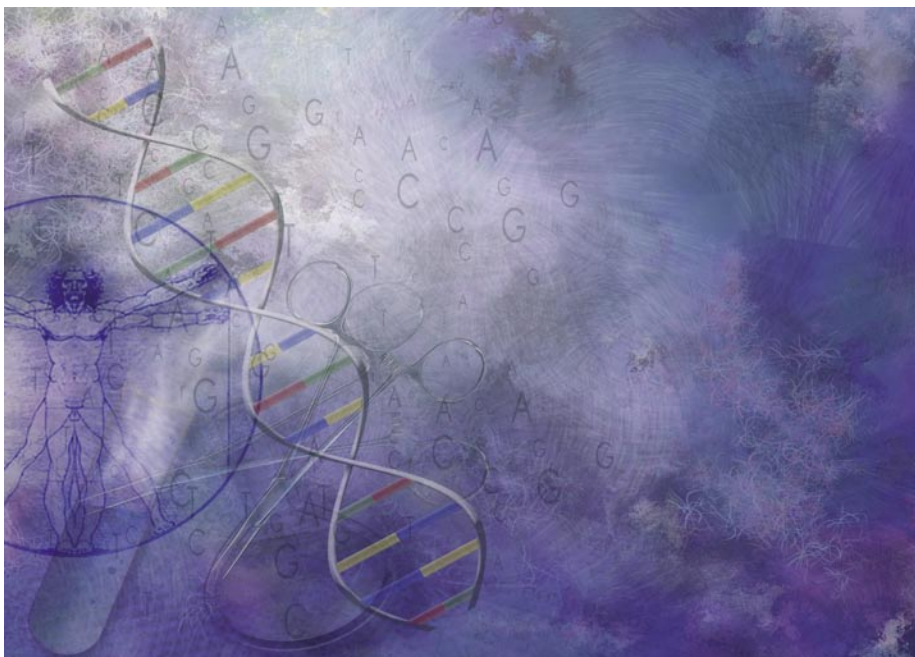
Zouden de collegevoorzitters van de Nederlandse universiteiten dat bedoeld hebben toen ze in september min of meer synchroon het academische jaar openden met de kreet 'Ambitie moet!'? Excellentie, ambitie, selectie en talent moeten wor-

”
Wie niet presteert, heeft pech gehad.

den ingezet om studenten te prikkelen het voorbeeld van helden als Watson te volgen. Mocht blijken dat de Nederlandse jongens en meisjes te weinig talent of inzet hebben om aan die universitaire ambitie te voldoen, dan komen de studenten maar van elders.

Hoe moet een mens in een klimaat waarin alleen prestaties tellen functioneren? 'Niet zeuren, gewoon meedoen', zal de een zeggen. Hoofd omhoog, schouders recht en glimlachend of knarsetandend loyaal blijven. Wie niet presteert, heeft pech gehad. 'Mij niet gezien', zal de volgende roepen, 'Ik zit nog liever thuis dan me te onderwerpen aan zo'n sfeer van competitie en eerezucht.' Wegwezen, dus. Naar een andere baan of desnoods maar thuis zitten. 'Ik doe wel mee, maar op mijn eigen termen. Je moet toch minstens je onvrede uiten', zal de laatste zeggen, 'Misschien lukt het zelfs om de sfeer te veranderen.' Kortom: laat van je horen. Klaag, wissel ervaringen uit of bemoei je actief met de sfeer en inrichting van het werk. Deze drie opties, door econoom en socioloog Albert Hirschmann beschreven als *loyalty*, *exit* en *voice*, vergen elk een andere houding. Welke houding dat is, heeft met passie en ambitie te maken.

Ambitie en passie zijn op het eerste gezicht elkaars tegenpolen. Ambitie staat voor een actief, doelgericht, strategisch en krachtdadig optreden; passie voor een passief ondergaan of zelfs lijden aan hartstochten, drijven, verlangens of emoties. Ambitie is voor helden en antihelden. Passie is voor heiligen, voor mensen die

Nieuw universitair klimaat ondermijnt zelfrespect.

denken dat je pijn moet lijden om ergens te komen.

Op het tweede gezicht houdt de tegenstelling geen stand. Ambities kunnen juist uit passiviteit voortkomen; en passies kunnen grote activiteit en daadkracht vergen. Stel je vindt dat je loyaal moet blijven aan de organisatie waar je werkt en hoe dan ook niet moet zeuren. Met opgeheven hoofd doe je mee aan de wetenschappelijke *ratrace* om excellentie. Dat getuigt van een zekere passiviteit: je legt je erbij neer, zelfs als de competitieve sfeer ten koste gaat van anderen of jezelf. Andersom is dat eveneens het geval. Stel je bent zeer betrokken bij nieuw onderzoek naar chronische buikklachten en je geeft je met hart en ziel aan deze passie over, dan is dat tegelijkertijd een ambitie – bijvoorbeeld om dit onderzoek hoog op de academische agenda te krijgen.

Dat brengt me op een moeilijk punt. Ambitie en passie hebben beide met erkenning te maken. Bij ambitie is dat duidelijker dan bij passie. Je ambieert iets – je wilt bijvoorbeeld hoofd van de afdeling worden –, en dat lukt. Je ego groeit omdat je bereikt wat je wilt. Hoe je op zo'n moment over jezelf denkt is niet zozeer een kwestie van karakter, aanleg of opvoeding, maar een weerspiegeling van hoe de onmiddellijke omgeving op jou reageert. Waardering van anderen voedt het zelfrespect. Ook de verwachtingen uit de directe omgeving beïnvloeden ons gedrag en het beeld dat we van onszelf hebben. Als iedereen zegt dat je goed in wiskunde bent, wordt het moeilijk te geloven dat het niet zo is. Als iedereen zegt dat vrouwen beter kunnen zorgen dan mannen, is het verleidelijk

daar naar te handelen. Vanuit dat perspectief is het begrijpelijk dat ambitie kan lonen. Als je dat wat je ambieert – de Nobelprijs, een leuk stel kinderen, een prima baan – door inzet en volharding weet te bereiken, zal de waardering van anderen, en daarmee je zelfrespect, groeien. Maar faal je, kelder je net zo hard naar beneden. Alle inzet en ijver zijn voor niets geweest. Frustratie, paranoia, onzekerheid en verlies aan zelfvertrouwen liggen op de loer, zeker als anderen openlijk van je falen genieten. Watson heeft wat dat betreft gelijk. Wie voor ambitie gaat, kan niet zonder een vriendin, vriend of collega op wie je in slechte tijden kunt rekenen. Erkenning, die volgt als de ambitie slaagt, is goed voor het zelfvertrouwen, de gezondheid en het humeur. Miskenning of negatieve waardering, gevolg van geknakte ambitie, geeft onzekerheid, frustratie en gezondheidsproblemen.

Hoe zit dat bij passie? Is dat een veiligere weg om te gaan? Passie klinkt minder strijdustig dan ambitie. Vrouwelijker zou ik haast zeggen, althans als we dat woord in traditionele zin opvatten. Passie heeft te maken met betrokkenheid, engagement, liefde voor het vak, het toegeven aan verlangens of gevoelens die uit die betrokkenheid voortkomen. Tegelijkertijd heeft passie iets rücksichtslos. Het beperkt zich niet tot werktijden van negen tot vijf, het is dag en nacht aanwezig. Lijf en leden – soms zelfs vrouw, man of kinderen – worden uitgeleverd aan datgene waar men tot in het diepst van de ziel aan gehecht is. De onderwerping die passie impliceert draagt het gevaar van grenzeloze overgave in zich, en daarmee van zelfverlies. Dat gevaar wordt groter als passie tot erkenning leidt. Janis Joplin, een van mijn jeugdidolen, is daar een pijnlijk voorbeeld van.

Kan het zijn dat niet ambitie of passie op zich problematisch zijn, maar vooral de combinatie van ambitie of passie met erkenning het zelfrespect van een enkeling omhoog en dat van velen omlaag haalt? Ambitie en passie worden een naar soort strevingen wanneer succes de enige reden is om iemand waardering te geven. De weg die de Nederlandse universiteiten kiezen is in die zin een heilloze weg. Als excelle-

ren de norm wordt, is er geen reden meer om mensen die niet aan die norm voldoen te respecteren of te waarderen. Het gebrek aan waardering, en daarmee aan zelfrespect, zal voor velen reden zijn de *exit*-optie te kiezen. Maar, zoals wetenschapsfilosoof Thomas Kuhn lang geleden al liet zien, wetenschap moet het niet hebben van een enkele Nobelprijswinnaar, maar juist van de grijze muizen. Welke muis eruit springt is bovendien een kwestie van geluk. Zelfs voor de ontdekking van de dubbele helix geldt dat, zoals Crick vertelt in reactie op Watson's boekje. In zijn versie was het een gelukkig toeval dat ze erbij waren toen de dubbele helix zich in al haar schoonheid toonde. Een universiteit die de grijze muizen geen respect biedt, en zich alleen openstelt voor ambitieuze en gepassioneerde wetenschappers zal daarom uiteindelijk ten ondergaan.

Wat leert het mij over passies en ambities? Ambitie en passie zijn belangrijke elementen om plezier in je werk te hebben of om iets te bereiken. Als dat 'gelukt', is dat goed voor het zelfgevoel. Echter, als passies en ambities allesoverheersend worden of alleen worden ingegeven door een zucht naar erkenning, kan dat desastreus uitpakken. Dat gevaar wordt groter in een omgeving waarin waardering volledig afhankelijk wordt gemaakt van succes – en dus of je beter presteert dan je collega's. En daar zit nou precies de crux: betrokkenheid en vriendschappelijke relaties met collega's zijn onmisbare ingrediënten in het behalen – en vieren! – van succes.

Marli Huijer is filosoof en arts, senior-onderzoeker aan de Faculteit der Wijsbegeerte Rijksuniversiteit Groningen.